

Tézisek

A játszótér mint csatamező: A hidegháborús időszak játszótérprojektjei és azok kulturális, ideológiai összefüggései

Doktori disszertáció (DLA) 2023.

Témavezető: Dr. habil. Sugár János DLA

A játszótérek mint a várostervezés furcsa mostohagyerekei rengeteg jelentésréteget, feltáratlan lehetőséget hordoznak. Térbeli lenyomatát képezik a kor gyerekfogalmának, pedagógiai, építészeti, művészeti diskurzusának. Ugyanakkor nem egyértelműen edukációs terek, nem egyértelműen közterek, és legkevésbé sem nyíltan politikai terek, de minden fenti minőséggel viszonyban vannak a maguk „nem jelentőségteljes” mivoltában. Mégis amellet érvelek, hogy a játszótérek épp a „nem jelentőségteljes” és köztes jellegükből adódóan alkalmasak arra is, hogy a kurzustól eltérő, gyakran kísérleti jellegű elképzelések terepévé válhassanak, összefonódva a kultúra egyéb szegmenseivel, mint például az absztrakt köztéri művészet, vagy az anarchista pedagógia. Továbbá azt is gondolom, hogy a játszótérek – mint a szabadidő eltöltésére tervezett helyszínek – a szabadság megélésének lehetőségét is eleve magukban hordozzák: egyfajta szabadságfogalmat testesítenek meg.

A játszótérek kutatása igen divatos téma lett az elmúlt bő évtizedben, számos átfogó és alapos publikáció, kiállítás született a témában. Viszont Kelet-Európa játszótéreneinek, progresszív elképzeléseinek lajstroma ezeknek kevéssé része. Disszertációm célja, hogy történeti, a második világháborút követő négy évtizedes időszakból vett példákon keresztül megkérdőjelezze a kelet-európai gyerekterekről való gondolkodás sokszor leegyszerűsítő logikáját; illetve hogy nemzetközi trendekbe illesszen ismert, vagy kevéssé ismert, progresszív példákat a korábbi szocialista blokk országáiból. Ennek fontosságát mi sem hangsúlyozza jobban, mint az a közbeszédet, de gyakran a nyomtatott nyilvánosságot is átható, a nosztalgia és biztonság (illetve annak hiánya) tengelyén mozgó diskurzus, mely a szocialista blokk játszótéreit kizárólag a tömeggyártott beton és vascső elemekre; rakéta-, glóbusz- és cicamászókákra redukálja. Az effajta leegyszerűsítés – kiegészülve a kelet- és nyugat-európai archívumok meglétében és feldolgozottságában tapasztalható asszimmetriával – igencsak problematikus, hiszen torzuláshoz, végeredményben a hidegháborús narratívák újratermeléséhez vezet. Egyrészt a vizsgált időszakban Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban is nagy számban készültek tömeggyártott, beton és vas elemekből álló játszótérek, másrészt tudható, hogy a szocialista országokban is születtek kísérleti játszótérek, tájépítészetileg izgalmas gyerekterek, játszótéri plasztikák. A korszak szakirodalmának, folyóiratainak tanulmányozása egyértelművé teszi, hogy szociológusok, pedagógusok, pszichológusok, művészek, építészek és tájépítészek foglalkoztak írásaikban a városi gyerekek játéktevékenységével, vagy tettek a gyakorlatban a körülmények megreformálásáért. A fellelhető dokumentumok alapján az is kijelenthető, hogy sok tervező naprakész volt a nemzetközi trendeket illetően, sőt néhányuk azok alakításában is részt vett.

Disszertációm alapvetően a kronologikus rendet követve, három szakaszra bontja a vizsgált évtizedeket. Az egyes fejezetekben megkísérlem ezen időszakok politikai, kulturális valóságát bemu-

tatni. Érintem az indoktrináció kérdését, példákon át vizsgálom a gyerekek kultúrharcban, biopolitikában betöltött szerepét. Rövid kitekintésekkel a tágabb építészeti kontextusra, ismertetem a gyerekekről való gondolkodás főbb mozgatóit, illetve a nemzetközi jelentőséggel bíró példákat, trendeket az adott időszak játszótér-építészetéből. Mindhárom fejezetben rövid esettanulmányokon keresztül elemzem az adott időszakra, geopolitikai környezetre jellemző sajátosságokat. Továbbá a pedagógiával, városépítészettel való kapcsolódások vizsgálata által törekszem a keleti blokk országai közti esetleges különbségek feltérképezésére is. Ezentúl célom, hogy közelebb hozzam annak a megértését, hogy a tágabb politikai kontextus hogyan hathatott a játszótérek tekintetében gátlóan, vagy segítette épp a progresszív elgondolások megvalósítását. Melyek voltak azok az évek melyek több teret engedtek a szabad gondolkodásnak, és ebben milyen lokális és globális folyamatok játszottak szerepet.

A *Children of Year Zero* című fejezetben a kétpólusú világrend stabilizálódását megelőző néhány év lehetőségeit vizsgálom. Kiindulásomat a *romokon játszó gyerek* képe adja. Áttekintem a kép kultúr-történeti vonatkozásait, valamint felteszem a kérdést, hogy milyen gyakorlati folyamatokat indított el ez az elemi erővel ható, múltat és jövőt ütköztető szimbolika a világegés utáni években? Foglalkozom a háború utáni újjáépítés kihívásaival, a játszótérek létrejöttének organikus mivoltával. Ismertetem Carl Theodor Sørensen *lomjátszótér* gondolatát, annak intézményesülését és mozgalommá válását. A háború utáni humanista törekvések kelet-európai példájaként bemutatom a Sztéhlo Gábor evangélikus lelkész vezette budapesti gyerekköztársaságot, a Gaudiopolist. Az Amszterdam újjáépítése során több száz nyilvános játszótér tervező építész és teoretikus, Aldo van Eyck tevékenységén keresztül pedig azt elemzem, hogyan vált a *gyerek* és a *játék* ideája a modernizmust megreformálni kívánó törekvések mozgatójává.

A következő, *Az első és az utolsó Szputnyik* című fejezet a desztalinizáció időszakára összpontosít. A sztálini idők rövid áttekintése után vizsgálom a hruscsovi olvadás építészetét, kultúr- és oktatáspolitikáját, a tudományokat átható reformtörekvéseit és megváltozott külpolitikáját. Elemzem, hogy a Szputnyik fellövése után miként vált az oktatás is a hidegháborús verseny terepévé, és ez milyen változásokat hozott a vasfüggöny mindkét oldalán. Azt is megvizsgálom, hogy ezzel párhuzamosan hogyan változott a *gyerek* képe a nyilvánosságban, hogyan vált a *gyerek* kultúrdiplomáciai szereplővé. Foglalkozom az expók és nagyszabású nemzetközi kiállítások szabadidős, játék és játszótéri vonatkozásaival, hogy bemutassam hogyan szolgáltak ezek az események a Kelet és a Nyugat közti konfrontáció, illetve kapcsolatteremtés, a kölcsönös inspiráció terepeiként. Tanulmányozom a játszóplasztikák jelenségét, komplex köztéri szerepét, illetve a magyar és a csehszlovák játszóplasztikákra fókuszálva rávilágítok a keleti blokk országainak eltérő művészetpolitikai hozzáállásaira.

Az utolsó, *Elárult nemzedék* című fejezetben az 1968-ban kulmináló politikai és társadalmi folyamatok „játszótéri” vetületével foglalkozom; az ellenkultúra, az anarchista pedagógia, az aktivista és DIY kultúra és a játszótértervezés összefonódásait, valamint a gyerekek a korszakban tapasztalható aktív köztéri jelenlétét vizsgálom. Colin Ward írásain és Palle Nielsen *Modellen: En modell för ett kvalitativt samhälle* (A modell – A minőségi társadalom modellje, 1968) című projektjén keresztül foglalkozom a kalandjátszótér mint társadalmi modell gondolatával. Kelet-Európa tekintetében bemutatom a hatvanas évek végén a tervezési hozzáállásban érzékelhető általános felengedést, az 1979-es Nemzetközi Gyermekekév kapcsán születő progresszív projekteket, illetve kitérek az építési területeken spontán alakult kalandjátszótérek jelenségére is.

Disszertációm egy rövid kortárs kitekintéssel zárom. A játszótértervezést az 1980-as évek óta meghatározó szabványosítás és kommercializálódás ellenében és a biztató kortárs emberközpontú városfejlesztési trendek tükrében felvetem a közterek és a játék „visszaszerzésének” lehetőségét.